

צורות הקטנה והחלשה בעברית

ישנם בעברית שמות שמשמעותם **הקטנה**, למשל: דגלון (דגל קטן) או **החלשה**, למשל: אֶדְמָדָם (פחות אדום; אדום בהיר) או חָמִים (פחות חם; חם במקצת). לשמות אלה צורות מיוחדות. ניתן למיין את השמות שמשמעותם הקטנה והחלשה לשתי דרכי תצורה:

א. $erle + pen$

קטליל / קטליל (שמות עצם)

שְׁבָרִיר [ש-ב-ר], סְמָלִיל¹, זְמָרִיר² / חֶלְקִיק

קטלטל / קטלטל (שמות תואר או שמות עצם)

שְׁמַנְמָן [ש-מ-נ], מְתַקְתֵּק, חֲמַצְמָץ, חֲרַפְרַף, יֶרְקֶרֶק, כְּחַלְחַל, צְהַבְהַב, שְׁחַרְחַר, אֶדְמָדָם, אֶפְרָפֶר, עֶגְלָגֶל, זְקַנְקָן, שְׁפַמְפַם, כְּלַבְלַב, קֶטְנָטָן / קֶטְנָטָן, פְּתַלְתַּל / פְּתַלְתַּל

קטיל (שמות תואר הנגזרים מצורות בגזרת הכפולים)

קָרִיר [מ-ר-ר], חָמִים, קָרִיר, דָּלִיל, דְּקִיק, קָלִיל, רְכִיף³

קטלויל (שמות תואר או שמות עצם)

קִמְצוּץ [ק-מ-צ], פֶּעֲטוּט, זְעָרוֹר

¹ (מן המילה סָמַל) – החלופה העברית למילה לוגו² (מן המילה זָמַר) – החלופה העברית למילה גינגל

³ השמות דְּקִיק, קָלִיל, רְכִיף כשרים גם בפתח ובדגש: דְּקִיק, קָלִיל, רְכִיף

ב. $חסיס + צורן סופי$

בסיס + אית למשל: כְּפִית (כָּף + אֵית), מְלוֹנֵית, קְלָנוּעֵית, קְרָנֵית, רְשָׁתֵית

בסיס + און למשל: תְּנֹרוֹן (תְּנֹר + און), מְגָבוֹן (מְגַבָּת + און), אֶזְקוֹן, יְצוֹרוֹן (מיקרואורגניזם)

בסיס + אנת למשל: בְּבִנְת (בְּבָה + אנת), יִלְדָּנָת, בְּרִזָּנָת, חֲבִילָנָת (בכתיב מלא: ילדונת, ברוזונת, חבילונת)

הערות:

א. לא תמיד ניתן לקבוע משקלים ברורים לשמות שמשמעותם החלשה או הקטנה. ניתן לומר כי דרך תצורת שמות אלה היא **הכפלת העיצור האחרון או ההברה האחרונה של המילה**, למשל: גופיף (מן גוף), עורקיק (מן עורק), עלעל (מן עלה), יפהפה או יפהפה (מן יפה), דגיג (מן דג), חתלתול (מן חתול), חזרזיר (מן חזיר), גחלילית (מן גחלת) ועוד.

ב. ישנם שמות בהקטנה **כפולה**: (שם בתצורת הקטנה+ צורן סופי של הקטנה), למשל: נקבובית, גחלילית, דגיגון, פילפילון, טפטפנת ועוד.

ג. לצורות אלה יש לעיתים **משמעויות אחרות**: **האברה**, למשל: חֶלְקֶלֶק (חלק מאוד), חֲמַצְמָץ (מי שמיטיב להתחמק; מי שבוחר במודע להעביר מסר לא ברור); **חיסה**, למשל: חֲמַצְמָץ; **זלזל**, למשל: פְּקִידוֹן, יהודון, אָלִיל; **אלאנאות מיוחדת**, למשל: פֶּעֲלוּל, עֲרַמוּמִי, סְחָרִיר (ספיו)

כתב, ערך והגייה: אריאל חסון, תיכון הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

שאלה מתוך בחינת הבגרות בעברית (70%), מועד קיץ 2016:

א. לפניכם קטע מן המחזה לילדים "עוץ לי גוץ לי" שכתב אברהם שלונסקי (כפי שהופיע באתר האקדמיה ללשון העברית). בקטע הודגשו מילים.

נִדְמַן לִי בִיתוֹן קִטְנִטָן כְּנָגֵד
עֵינִי, זַעֲטוּט כָּזָה, פֶּעֲטוּט
כָּזָה, בֵּית – בְּזִית! מְנָגֵד לוֹ
מְדוּרְנָת דּוֹלְקָת, וּמְסָבִיב
לְמְדוּרְנָת מְכַרְפֵּר לוֹ אֵיזָה
בְּרִנְשׁוֹן, וְהוּא עֶלְבָלוֹב כָּזָה,
זַעֲרוֹר כָּזָה... אֶכֶן בְּרִנְשׁוֹן
קִטְנִטָן, אִישׁוֹן-פְּזִיזוֹן כָּזָה,
מְצַחִיקוֹן כָּזָה...

- (1) ציינו את המשמעות המשותפת לכל המילים המודגשות. _____
- (2) מיינו בטבלה שלפניכם את המילים המודגשות לפי שתי דרכי תצורה, וציינו בראש כל עמודה את דרך התצורה של המילים שבה.

- ב. לפניכם שני משפטים, ובכל אחד מהם מסומנת בקו המילה **סביבתי**.
- I. החברה להגנת הטבע מפעילה תוכנית לחינוך **סביבתי** שמטרתה לחזק את ערכי השמירה על הטבע והסביבה בקרב הדור הצעיר.
- II. **בסביבתי** הקרובה רבים מדברים על חשיבות המזון הבריא.
- ציינו את סוג הצורך הסופי במילה "סביבתי" בכל אחד מן המשפטים (צורן גזירה או צורן נטייה) ואת משמעותו.

משפט I: סוג הצורך _____ משמעותו _____

משפט II: סוג הצורך _____ משמעותו _____